

Теологічна зумовленість актуалізації семантичного потенціалу тексту (на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу)

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови ЗНУ

У статті визначено смислоформувальний потенціал фактів відображеної у тексті дійсності на когнітивно-семіотичних засадах. Досліджено семіотичну функцію фактів відображеної дійсності у перебігу телеологічно зумовленого процесу смислоутворення у публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: семантичний потенціал, реальність, публіцистичний дискурс, смисл, семіотичний, телеологія.

Шевченко А. И. Телеологическая обусловленность актуализации семантического потенциала текста (на материале англоязычного публицистического дискурса). В статье определён смислоформирующий потенциал фактов отраженной в тексте действительности на когнитивно-семиотических принципах. Исследована семиотическая функция отраженной действительности в ходе телеологически обусловленного процесса смыслоформирования в публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: семантический потенциал, реальность, публицистический дискурс, смысл, семиотический, телеология.

Shevchenko O. I. Teleologically Determined Actualisation of Semantic Potential of the Text (Based on the English Language Publicistic Discourse). In the article it was identified the sense forming potential of the facts of reality in the text on cognitive and semiotic principles. The semiotic function of the facts of reality in the text in teleologically determined process of sense formation in publicistic discourse was researched.

Key words: semantic potential, reality, publicistic discourse, sense, semiotic, teleology.

Постановка наукової проблеми та її значення. З огляду на варіативність сприйняття змістових параметрів тексту й динамізм реалізації його семантичного наповнення, у цій статті висувається і використовується термін “*семантичний потенціал тексту*” як одне із ключових понять у процесі дослідження дискурсивного смислоутворення. Поняття семантичного потенціалу тексту (у його антропоцентричній перспективі) ми розглядаємо як комплексне й телеологічно зумовлене на теоретичному підґрунті наведених нижче концептуальних положень:

- по-перше, у термінах психолінгвістичної теорії О. О. Потебні згідно з тезою про нетотожність висловленого і сприйнятого значення, оскільки естетичне сприйняття є радше продуктивним, ніж репродуктивним [1, 35];
- по-друге, у руслі потенціалізму В. Гумбольдта, який стверджував, що в кожній людині закладено прагнення до мовленнєвої діяльності відповідно до своїх зовнішніх і внутрішніх потреб [2];
- по-третє, згідно з концепцією семантичної потенційності тексту у рецептивній естетиці та герменевтиці [3; 4].

Семантична потенційність як іманентна властивість тексту зумовлена певною схематичністю його змістовних параметрів і наявністю семантичних лакун у вигляді “місць недоокреслення” [3, 180], які заповнюються у процесі рецепції. Поняття семантичного потенціалу тексту ґрунтується також на розумінні процесу читання як виконання музичної партитури, як реалізацію “семантичних можливостей тексту” [4, 318].

Метою цього дослідження є визначення смислоформувального потенціалу фактів відображеної у тексті дійсності на когнітивно-семіотичних засадах. Основні **завдання** цієї розвідки підпорядковані меті й спрямовані на виявлення телеологічно релевантних лінгвокогнітивних і семіотичних механізмів утворення нових смислів у публіцистичному дискурсі. **Об’єктом** дослідження є англомовний публіцистичний текст. **Предметом** дослідження постає семіотична функція фактів відображеної дійсності в перебігу телеологічно зумовленого процесу смислоутворення в дискурсі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Потенціалізм (як прагнення досягти певної мети) пов'язаний із поняттям калейдоскопізму – як суб'єктивним образом (“проєктом”) фрагмента об'єктивного світу [5, 70–74]. У цьому сенсі досягнення мети адресатом–читачем постає *телеологічно зумовленою* актуалізацією семантичного потенціалу тексту. *Телеологію* розглянуто в цій роботі як науку, що ґрунтується на принципах доцільності універсуму, згідно з якими максимально повне пояснення будь-чого має враховувати його кінцеву причину – ціль, задля якої річ існує або задля якої була створена [6].

Сам текст у нашому розумінні як будь-який мовленнєвий продукт є актуальним за знаковим вираженням і потенційним за змістом. Процес реалізації семантичного потенціалу тексту загалом і публіцистичного зокрема підпорядковується законам людського світосприйняття. Ці закони потрапляють у фокус сучасних антропоорієнтованих лінгвістичних розвідок, які зосереджені на вивченні людського фактору в дискурсивних семантичних процесах.

У межах когнітивно-семіотичної парадигми ми розглядаємо навколишній світ як цілісний *семіотичний універсум у потенції*, який до його сприйняття і осмислення (означення) є дознаковою реальністю, що може при відповідних умовах зазнати семіотизації, тобто знайти мотиваційно зумовлену індивідуальну репрезентацію у свідомості мовця.

Наведене тлумачення дійсності як потенційного телеологічно зумовленого знакового феномену ґрунтується на результатах досліджень механізмів цілепокладання, які свідчать про те, що “при послідовному розгортанні цілепокладаючого начала ... свідомість не стільки відображає об'єктивний світ, скільки світ у свідомості є представленим як абсолютна потенція і можливість, здійснення якої залежить від самого суб'єкта” [7, 12].

Таке твердження є додатковим доказом щодо актуальності й потреби вивчати телеологічне підґрунтя смислоутворення в дискурсі, оскільки підхід до дослідження мовленнєвої активності як складової частини діяльнісного буття людини передбачає вивчення феномену мотивації первинної рушійної сили життєдіяльності людини. Окрім того, дослідження комунікативно релевантних аспектів самої реальності, зокрема *діяльності* спілкування в її зовнішніх виявах і у внутрішніх процесах у їхньому взаємозв'язку, ще не стали об'єктом наукового розгляду.

Саме безмежна субстанційна розмаїтість виявів реальності у їх різноманітних комбінаціях, на нашу думку, зумовлює той факт, що змістовно дійсність виявляє і уможливорює реалізацію незрівнянно глибших смислів, ніж ті, що є результатом аналізу перцептивного досвіду, даного у відчуттях. Ними реальність не вичерпується.

Літературно-художня дійсність як естетизоване текстуальне відображення результатів раціонального і чуттєвого сприйняття реальності за своїм семантичним потенціалом також виходить за межі протокольної фіксації об'єктів навколишнього світу, фактів, їхніх властивостей і т. д. Сміслові розгортання семантичного простору, структурування і “конструювання” у свідомості читача–реципієнта відображеної в тексті дійсності, тобто процес смислоутворення, починається саме з намагання встановити значущі зв'язки між складовими відображеної реальності.

Принагідно зазначимо, що поняття *літературно-художньої дійсності* у цій роботі використовується за аналогією з поняттям художньої дійсності. Проте в цьому випадку його вживають у більш широкому сенсі, який охоплює і уявну, і реальну дійсність, відображену за допомогою мовних засобів і художніх прийомів у публіцистичному тексті.

Потрібно підкреслити, що, виходячи з принципів цілісного осмислення дійсності, наша концепція смислоутворення базується швидше на реляційному, ніж референційному значенні знака. Ми вважаємо, що потенційна актуалізація певних смислів здійснюється радше на основі системних відношень між означеними предметами і явищами, ніж у притаманних властивостях окремих матеріальних об'єктів у координатах референції.

На нашу думку, саме семіотизована *дійсність* виступає у функції метамови, що забезпечує можливість актуалізації нескінченної множини потенційних змістів. Так, ще В. Я. Жинкін привертав увагу до існування так званого прив'язаного до певної ситуації “механізму метамови”, котрий компенсує брак наявних знакових засобів і надає можливість кількісно обмеженим семіотичним ресурсам актуалізувати “нескінченну множину мислимих смислів” [8, 27].

Власне мовлення спільно із сукупністю складових частин реальної дійсності передає незрівнянно більше інформації, ніж суто вербалізований зміст. В. Я. Жинкін наголошує, що думка (тобто

смысл) міститься не в мові, а в мовленні, оскільки мовлення залучає інформацію: “а) про мову; б) про ту ділянку дійсності, про яку йдеться у мовленні; та в) про мовця у багатьох аспектах” [8, 29].

Одним із найголовніших етапів креативної актуалізації семантичного потенціалу тексту постає інтерпретація адресатом-реципієнтом його змістових характеристик (включно з неявними, імплікованими змістами). Наше дослідження ґрунтується на *інтерпретативно-конструктивістських* засадах, які суперечать одна одній, з огляду на те, що *семіотико-ймовірнісне* дослідження має у своїй основі інтерпретативне підґрунтя, яке врешті постає передумовою утворення у свідомості адресата суб’єктивованого смислу сприйнятого тексту.

Окрім того, гіпотетичність як принцип осягнення смислу тексту і як невіддільний атрибут смислоутворення співвідноситься з тлумаченням розуміння у термінах продуктивного мислення як “пошуком або випробуванням можливого сенсу” на відміну від розуміння як інтерпретації або репродуктивного “тлумачення наперед даної чи одкровенної істини” [9, 371].

Може видатися парадоксальним, але беззаперечне виконання авторських “інструкцій” або настанов щодо витлумачення тексту не є його розумінням. Либонь, це буде розуміння на найнижчому рівні читацької компетенції, яке не висвітлить його реальний смисл і буде неспроможним адекватно реалізувати семантичний потенціал тексту. Тобто при такому сприйнятті тексту буде бракувати найважливішої ланки осягнення смислу – телеологічної. А саме – не буде знайдено відповіді на запитання: “Чому дійсність здобуває саме таке витлумачення, а не інакше?”.

Окрім того, таке некритичне, “покірне” тлумачення тексту робить його мертвою інструкцією – позбавленою дихання текстовою тканиною – і не має нічого спільного з живою і динамічною дискурсією і розумінням, яке передбачає привнесення особистісного начала до процесу осягнення смислу, або радше до смислоутворення.

Огляд наявних теоретичних розвідок, присвячених питанням означення текстуально відображеної дійсності і таких, що є співвідносними з проблематикою дискурсивного смислоутворення, вказує на їх зосередженість переважно на інтерпретації, репродуктивній реконструкції закладеного автором смислу. Це, на нашу думку, не охоплює усієї глибини і комплексності когнітивно-семіотичних процесів при осягненні змістовних параметрів тексту читачем.

Хоча в наведених роботах і зазначається, що текст як знакове явище заохочує творчу співпрацю і залишає читачеві невизначену – практично нескінченну – кількість варіантів витлумачення, проте дослідження зупиняються власне на інтерпретації (наприклад, інтрепретація як семіозис, як передбачення, як реконструкція), не заглиблюючись у фундаментальні креативні, мовленнєвотворчі аспекти сприйняття змістовних параметрів тексту [10, 354–366], які, в нашому розумінні, власне і втілюють феномен нескінченного семіозису або, ширше, смислопродукування.

Визнаючи теоретичну цінність, глибину й деталізованість зазначених вище розвідок, ми прагнемо в нашій роботі вийти за межі суто інтерпретативного аналізу семантики дискурсу. При цьому ми визначаємо змістове наповнення дискурсу через семантичний потенціал тексту, імовірність реалізації якого загалом, як і повнота, і когнітивно-семіотична специфіка його реалізації зокрема, залежать від сукупності телеологічно зумовлених чинників антропоцентричного гатунку.

Так, у наведеному нижче фрагменті публіцистичного тексту “*Why Obama Doesn’t Need to Sweat Strickland and Other Dem Governor Losses*” [11] одна й та сама подія – проміжні вибори – як знаковий феномен здобуває надзвичайно варіативну атрибуцію смислу залежно від особистісних уподобань, політичних переконань, партійної приналежності суб’єкта, що осмислює семіотичну значущість цієї події. У цьому тексті надається виклад і аналіз поглядів стосовно результатів проміжних виборів у США. Як видно із порівнюваних висловлень, витлумачення цієї знакової події відображає надзвичайне розмаїття особистісних асоціацій, оцінок і висновків, які не тільки не збігаються, а й можуть розглядатися як полярно протилежні:

President Obama was surely disappointed to see Ohio Gov. Ted Strickland lose his race for reelection. The two men are close, with Strickland rumored to have been a contender for the 2008 vice presidential nod. And Obama traveled to Cleveland during the campaign’s waning days for a rally. To hear some folks tell it, he might be concerned that the loss will endanger his own chances in 2012.

The Toledo Blade reported that John Kasich’s win could spell trouble for Obama. The wire service, AFP, saw a wide trend across the country. While losses would mean redistricting on the state level, that

was just the start: “But more worryingly for President Barack Obama and the Democrats, big governor losses often represent a change in the landscape at state level that means one party’s political machine has usurped another”.

Indeed, Republicans had a good night on the gubernatorial circuit, snagging the executive mansion in several swing states, including Pennsylvania, Michigan, New Mexico, and Iowa, in addition to Ohio. The few governorships Democrats took over Tuesday – in California, Hawaii, and Vermont – were in states that voted for both Kerry and Obama. So does that mean Obama is sunk? Actually, probably not at all. As Alan Abramowitz, a political scientist at Emory University, pointed out in 2002, it’s become a truism that governors are an important (though not crucial) asset for any presidential campaign. The only problem with that morsel of wisdom is there isn’t any data for it.

Looking at the entire country, “it appears that party control of the governorship had no impact on the outcomes of the 1996 and 2000 presidential elections in the states”. Well, OK. But what about battleground states, places like Ohio and Pennsylvania? Surely those are places where marginal effort actually does make a difference. But in fact, “Bill Clinton and Al Gore actually did slightly worse in battleground states with Democratic governors than in battleground states with Republican governors.”

A quick look at the 2004 and 2008 results seems to bear out the idea that there’s not much correlation. Two states that John Kerry lost in 2004 but Obama won in 2008 – Colorado and Ohio – flipped their governorships from Republican to Democrat. Indiana, a state Obama picked up but Kerry didn’t, actually switched from a Democrat to a Republican. And six crucial states that Obama managed to win that Kerry hadn’t – including Florida, Virginia, Nevada, and North Carolina – didn’t see any gubernatorial change at all.

John Green, a political scientist at the University of Akron, says he still thinks there’s an impact – but it’s just less direct than commonly thought. “My view, and the view of many analysts, would be that governors have these organizational impacts, but it might be hard to tell their efforts from the overall campaign,” he says. “If you think about what Obama did in Ohio in 2008, that really would not have been possible without a strong state party and the cooperation of Gov. Strickland”. When it comes down to it, he says, no one can marshal more resources than the man in the governor’s chair, even if he’s not popular among voters [11].

У наведеному фрагменті статті відображені різноманітні результати атрибуції смислу певній події – проміжним виборам. Узагальнено приписуваний смисл цій події можна кваліфікувати у двох площинах: результати виборів розглядаються а) як поразка президента Б. Обама і республіканської партії (*President Obama was surely disappointed to see Ohio Gov. Ted Strickland lose his race for reelection; the loss will endanger his own chances in 2012; could spell trouble for Obama; a wide trend across the country; losses would mean redistricting on the state level, that was just the start; big governor losses often represent a change in the landscape at state level that means one party’s political machine has usurped another; marginal effort actually does make a difference*); б) як подія без особливих наслідків для Б. Обама і республіканської партії (*So does that mean Obama is sunk? Actually, probably not at all; governors are an important (though not crucial) asset for any presidential campaign; it appears that party control of the governorship had no impact on the outcomes of the 1996 and 2000 presidential elections in the states; a quick look at the 2004 and 2008 results seems to bear out the idea that there’s not much correlation; there’s an impact – but it’s just less direct than commonly thought*) [11].

Виходячи із зіставлення розмаїття смислів (часто полярно протилежних), приписуваних певній події безпосереднім адресантом/автором й опосередкованими адресантами відображеної в тексті комунікації, обізнаний і критично налаштований адресат/читач здатен здійснити подальшу ресеміотизацію відображеної дійсності шляхом індивідуалізованого означення її фрагментів унаслідок формування певних телеологічно зумовлених інференцій і асоціацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дискурс постає процесом, а не станом. Смісловому простору дискурсу притаманна динаміка, рух, плінність. Динамізм дискурсу зумовлений антропним чинником (зокрема, його телеологічним складником) як мірою усіх речей. Семантичний потенціал тексту є репрезентованим у вигляді смислового континууму. Смісловий простір дискурсу, будучи процесуальним і континуальним, складається із сукупності семіотично релевантних фактів дійсності, які зазнають семіотизації у вигляді атрибуції їм смислу реципієнтом.

Процесуальність смислового простору дискурсу зумовлена специфікою людського світосприйняття як динамічного континууму, у якого немає ні початку, ні кінця. Дискурсія постає поліфонічною, мультиплікативною, багатоаспектною, як людське сприйняття.

Подальші розвідки проблеми телеологічних аспектів смислоутворення можуть бути зосередженими, зокрема, на телеологічно релевантних особистісних спонукальних чинниках утворення нових смислів при сприйнятті публіцистичного тексту.

Література

1. Потебня О. О. Думка й мова (фрагменти) / О. О. Потебня // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 2001. – С. 34–52.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
3. Ингарден Р. Про пізнавання літературного твору (фрагменти) / Р. Ингарден // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 2001. – С. 176–206.
4. Рікер П. Що таке текст? Пояснення і розуміння / П. Рікер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 2001. – С. 305–323.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 367 с. (Библиотека зарубежной психологии).
6. Encyclopædia Britannica 2007. Ready Reference. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги : Pentium III; 512 Mb RAM; Windows 2000/XP. – 2007.
7. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования) / Швалб Ю. М. – Киев : Миллениум, 2003. – 152 с.
8. Жинкин В. Я. О кодовых переходах во внутренней речи / В. Я. Жинкин // Вопр. языкознания. – 1964. – № 6. – С. 26–38.
9. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика / Г. Р. Яусс // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 2001. – С. 368–403.
10. Johansen J. D. Literary Discourse: A Semiotic-pragmatic Approach to Literature / Johansen J. D. – Toronto : University of Toronto Press, 2002. – 489 p. : ill. – (Toronto studies in semiotics and communication).
11. Newsweek. – November 3rd. – 2010.

Статтю подано до редколегії
31.03.2011 р.